European Social Survey

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS
MCMXXII

ISSN 2538-7715 (spausdintas)
ISSN 2669-2589 (internetinis)
https://doi.org/10.7220/2669-2589.2

APIE TEISINGUMĄ LIETUVOJE. KOKS JIS YRA IR KOKS TURĖTŲ BŪTI?

Svarbiausi nacionaliniai 9-osios Europos socialinio tyrimo bangos rezultatai

Svarbiausių nacionalinių EST rezultatų serija

2 numeris

Europos socialinio tyrimo duomenų ir dokumentacijos prieiga

Europos socialinis tyrimas – Europos mokslinių tyrimų infrastruktūros konsorciumas, EST EMTIK (angl. *European Social Survey European Research Infrastructure Consortium, ESS ERIC*), teikia atvirą prieigą prie visų savo duomenų ir dokumentacijos. Juos galima rasti ir atsisiųsti tinklalapyje http://www.europeansocialsurvey.org.

Skatinant naudotis vis gausėjančiais duomenų rinkiniais, buvo pasitelktos konkrečios iniciatyvos, tokios kaip EduNet ir NESSTAR, kurios prieinamos per EST tinklalapį.

EduNet

EduNet yra elektroninė mokymosi priemonė, sukurta aukštosioms mokykloms. Joje pateikiami praktiniai pavyzdžiai ir užduotys veda vartotojus per visą tyrimo procesą – nuo teorinės problemos iki statistinių rezultatų interpretacijos. Šiuo metu sukurtos devynios temos, kuriose naudojami EST duomenys.

NESSTAR

EST duomenų analizei internete naudojamas NESSTAR internetinis duomenų analizės įrankis. Visą jo dokumentaciją galima rasti šio įrankio kūrėjos – Norvegijos socialinių mokslų duomenų tarnybos – tinklalapyje (http://www.nesstar.com/index.html).

EST nacionalinės Lietuvoje koordinatorės Aurelijos Stelmokienės žodis

2019 m. Lietuva kartu su kitomis šalimis įgyvendino 9-ąją Europos socialinio tyrimo (EST) bangą. Šioje bangoje šalia pagrindinio klausimų bloko įtraukti nauji klausimai apie socialinį teisingumą, kurie itin aktualūs ir jautrūs Lietuvai. Pirmą kartą į EST įtraukta duomenų dalis leidžia atskleisti, kaip žmonės vertina savo šalies pastangas spręsti iššūkius, susijusius su įvairiose srityse didėjančia nelygybe. Šiame EST nacionalinius rezultatus pristatančiame leidinyje siekiama atsakyti į klausimus, kaip Lietuvos gyventojai įsivaizduoja teisingą visuomenę, kiek teisingą ją mato realybėje ir kuo Lietuvos atvejis ypatingas, palyginti su kitomis Europos valstybėmis. Socialinio teisingumo laipsnis šalyje paprastai priklauso nuo to, kokios gėrybės (pvz., pajamos, gerovė, išsilavinimas ir pan.) ir kaip paskirstomos visuomenėje bei kiek visuomenės nariai solidarūs tarpusavyje. Įvardyti aspektai ir bus išsamiau aptarti tęstiniame EST nacionaliniame leidinyje. Viliamės, kad šiame leidinyje pateikta informacija sudomins ne tik mokslininkus, politikos formuotojus, bet ir plačiosios visuomenės narius.

Šio informacinio leidinio autoriai:

- Dr. Vitalija Simonaitytė – Vytauto Didžiojo universiteto mokslo darbuotoja
- Dr. Ligita Šarkutė – Vytauto Didžiojo universiteto vyriausioji mokslo darbuotoja

Teisingumo ir sąžiningumo klausimyno kūrimo grupės nariai:

- Stefan Liebig, Bielefeldo universitetas, Vokietija.
- Bernhard Kittel ir Nadia Steiber, Vienos universitetas, Austrija.
- Jürgen Schupp, Berlyno universitetas, Vokietija.
- Michael Weinhardt, Bielefeldo universitetas, Vokietija.
- István György Tóth ir Márton Medgyesi, Tarki socialinių tyrimų institutas, Vengrija.
- Arye Rattner, Avital Mentovich, Clara Sabbagh ir Meir Yaish Haifos universitetas, Izraelis.
- Guillermina Jasso, Niujorko universitetas, JAV.

Daugiau apie EST EMTIK ir prieigą prie duomenų žr. www.europeansocialsurvey.org

Daugiau apie EST Lietuvoje:

Interneto svetainėje www.europeansocialsurvey.org/about/country/lithuania/

„Facebook“ puslapyje: www.facebook.com/ESTLietuvoje El. paštu: est@vdu.lt

Leidinį finansuoja Lietuvos mokslo taryba (Lietuvos narystės plano Europos socialinio tyrimo Europos mokslinių tyrimų infrastruktūros konsorciume įgyvendinimo sutartis Nr. VS-3)

© Vytauto Didžiojo universitetas, 2020

Apie teisingumą Lietuvoje. Koks jis yra ir koks turėtų būti?

Svarbiausi nacionaliniai 9-osios Europos socialinio tyrimo bangos rezultatai

Įvadas

9-ojoje EST bangoje į tyrimo klausimyną pirmą kartą buvo įtrauktas kintantis klausimų modulis „Teisingumas ir sąžiningumas“ (angl. *Justice and Fairness*), kuris remiasi keturių politikos dimensijų išskyrimu: kokie ištekliai arba gėrybės (pajamos, turtas ir išsilavinimas) yra paskirstomi ir kaip vienodai jie paskirstomi (paskirstomasis, arba distribucinis, teisingumas); kaip šios gėrybės paskirstomos (procedūrinis teisingumas); kokie individai laikomi solidarios bendruomenės dalimi ir kas gali reikšti atitinkamas pretenzijas dėl gėrybių paskirstymo (teisingumo aprėptis, arba mastas); ir kokiu mastu gėrybių paskirstymo ir perskirstymo kaštai ir nauda daro poveikį visuomenei (tarpgeneracinis teisingumas, arba teisingumas tarp kartų). Suteikdamas galimybę palyginti įvairių šalių gyventojų požiūrius šiais klausimais, minėtas EST modulis apima pagrindinius Europos visuomenėse kylančius politinius iššūkius: dorojimasis su didėjančia ekonomine ir švietimo nelygybe, migrantų integracija į esamas socialines struktūras ir ekologinio bei socialinio tvarumo užtikrinimas (Europos socialinis tyrimas, 2018).

Lietuvoje Europos socialinio tyrimo 9-osios bangos apklausą 2019 m. rugsėjo 21 d. – gruodžio 15 d. atliko rinkos tyrimų bendrovė „RAIT“ 2019 m. Lietuvoje buvo apklausti 1835 respondentai, o visame tyrime dalyvavo 47 086 Europos gyventojai.

Šiame leidinyje aptariami EST apklausos rezultatai šiose keturiose klausimų grupėse apie teisingumą ir sąžiningumą:

1. **Paskirstomasis teisingumas: bendrųjų gėrybių paskirstymo principai – kiek tikimasi duoti ir gauti?** Ar visuomenė yra teisinga, kai pajamos ir turtas vienodai paskirstyti visiems žmonėms? O gal tada, kai darbštūs žmonės uždirba daugiau nei kiti? Ar visgi visuomenė teisinga tada, kai rūpinasi neturtingaisiais ir tais, kuriems reikia pagalbos, nepaisant jų indėlio į visuomenę? Kita vertus, gal visuomenė yra teisinga, kai žmonės iš aukštą visuomeninę padėtį užimančių šeimų naudojasi privilegijomis savo gyvenime?
2. **Paskirstomasis teisingumas: gaunamų pajamų teisingumas.** Ar žmonėms atrodo, kad jų uždarbis prieš mokesčius ir po mokesčių yra neteisingai mažas, teisingas, o gal neteisingai didelis?
3. **Paskirstomasis teisingumas: pajamų paskirstymo šalyje teisingumas**. Ar 10 proc. daugiausia šalyje uždirbančiųjų pajamos yra neteisingai didelės, o gal teisingos, o gal neteisingai mažos? O ar teisingas atlygis 10 proc. mažiausiai uždirbančiųjų? Galiausiai ar turtiniai skirtumai Lietuvoje yra neteisingai maži, teisingi, ar neteisingai dideli?
4. **Bendras tikėjimas teisingu pasauliu**. Ar žmonės iš esmės gauna tai, ko nusipelno? O ar teisybė visada nugali neteisybę? Galiausiai ar ilgainiui žmonėms bus atlyginta už neteisybę?

Pabandykime atsakyti, kiek lygybės, atlyginimo už pastangas, solidarumo ir privilegijų ir kokių pajamų reikia, kad visuomenė būtų teisinga. Ar Lietuvos ir likusios Europos gyventojų nuostatos šiais klausimais sutampa, ar visgi labai skiriasi?

1. Paskirstomasis teisingumas: bendrųjų gėrybių paskirstymo principai – kiek tikimasi duoti ir gauti?

Daugelis išsivysčiusio pasaulio valstybių vadinamos gerovės valstybėmis, kuriose bent minimali gerovė yra užtikrinama visiems šalies piliečiams. Pagrindinis gerovės valstybės principas yra socialinės nelygybės ir įvairių visuomenės grupių materialinės gerovės skirtumų mažinimas. Šis principas atrodo teisingas visos visuomenės atžvilgiu.

Tačiau neįmanoma išvengti visuomenės susiskaidymo pagal pajamas, turtą, išsilavinimą, užimtumą ir kitas socialines bei ekonomines skirtis. Jos savo ruožtu skatina įvairias socialines įtampas. Šalia to visose visuomenėse egzistuoja teisingos visuomenės lūkesčiai. Vienas geriausių būdų įvertinti šiuos lūkesčius yra subjektyvios gerovės matavimai visuomenės nuomonės apklausose. Nors esama daug ir įvairių valstybės gerovės matavimo rodiklių – pavyzdžiui, pajamų nelygybės mastą parodantis GINI koeficientas, absoliutaus skurdo rodiklis ar pagaliau tas pats BVP, rodantis, kiek valstybė yra turtinga ir kokią gerovę pajėgi užtikrinti savo piliečiams, tačiau kaip patys gyventojai mato savo visuomenes, kiek socialiai teisingas jas įsivaizduoja ir apskritai kaip suvokia tai, kokia visuomenė yra teisinga, daug sudėtingiau pamatuoti.

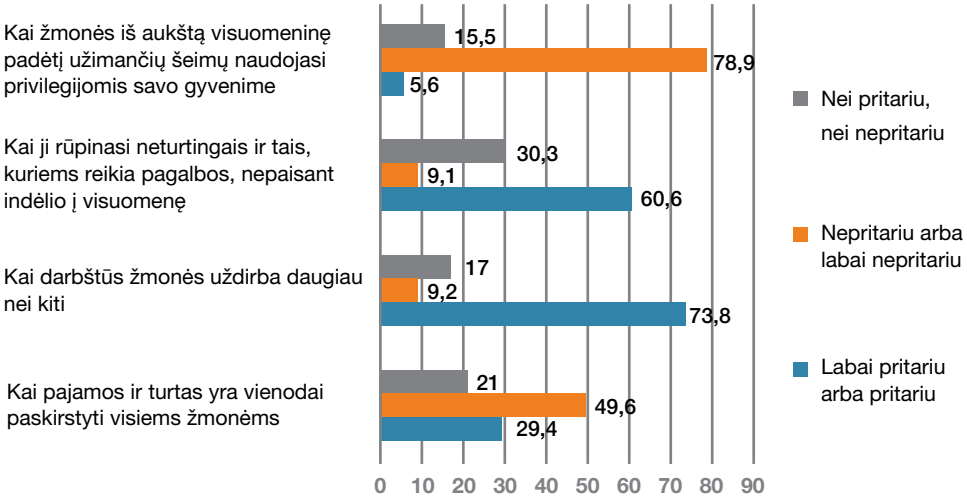
Tai padaryti itin svarbu, nes pastaruosius kelis dešimtmečius tiek Europoje, tiek ir Lietuvoje stebimas socialinės nelygybės augimas. 2018–2019 m. atliktu Europos socialiniu tyrimu (EST) bandyta įvertinti, kaip Europos šalių gyventojai suvokia socialinį teisingumą ir kiek teisingas mato savo šalis. Socialinio teisingumo laipsnis šalyje paprastai priklauso nuo to, kokios gėrybės (pvz., pajamos, gerovė, moksliniai laipsniai ir pan.) ir kaip paskirstomos visuomenėje bei kiek visuomenės nariai yra solidarūs tarpusavyje.

EST 9-osios tyrimo bangos duomenys rodo, jog iš keturių klausimų, matuojančių, kiek Lietuvos gyventojai tikisi gauti ir patys dalintis viešosiomis gėrybėmis, matyti, kad visuomenės teisingumui pats svarbiausias teiginys lietuviams buvo tai, jog darbštūs ir besistengiantys žmonės uždirbtų daugiau – tam pritarė net 73,8 proc. respondentų. Taip pat 60,6 proc. Lietuvos gyventojų pritarė teiginiui, kad visuomenė yra teisinga, kai ji rūpinasi neturtingaisiais ir tais, kuriems reikia pagalbos, nepaisant jų indėlio į visuomenę.

Visgi tyrimo duomenys rodo ir tai, kad Lietuvos visuomenė nėra itin solidari, nes tik 29,4 proc. respondentų pritarė teiginiui, kad visuomenė yra teisinga tada, kai turtas ir pajamos vienodai paskirstyti visiems. Dar mažiau lietuvių pritarė teiginiui, kad visuomenė yra teisinga, kai aukštą visuomeninę padėtį užimančios šeimos naudojasi privilegijomis savo gyvenime, pritariančių respondentų buvo vos 5,6 proc., o nepritariančių – net 78,9 proc. Visgi kaip Lietuva atrodo visos Europos kontekste?

1 paveikslas. Pritarimas teiginiams Lietuvoje, kokia visuomenė yra teisinga (proc.)

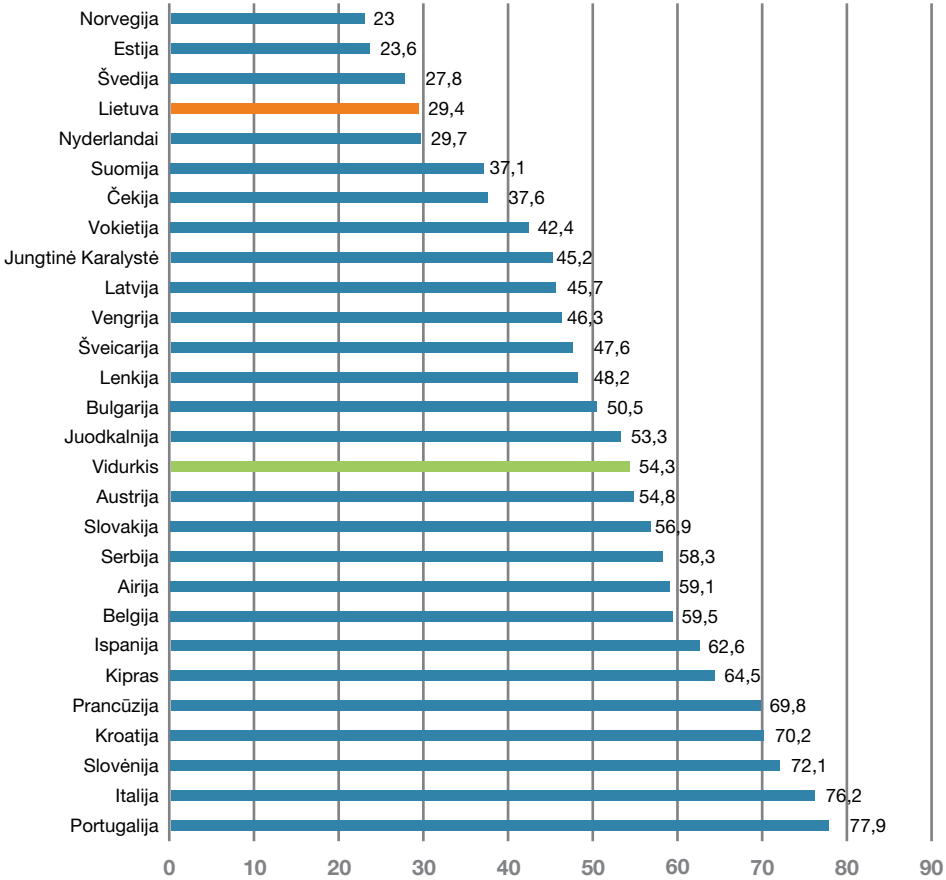

Šaltinis: Europos socialinis tyrimas, 9-oji banga, 2018 (2.0 duomenų leidimas), G26-G29 klausimai. Duomenys sverti.

Daugiau nei 47 000 respondentų 27-iose šalyse buvo paprašyta pagalvoti apie tai, kas daro visuomenę teisingą ar neteisingą, ir pritarti arba nepritarti keletui teiginių, kurie atspindi lygybės, atlyginimo už pastangas, solidarumo ir privilegijų kriterijus.
2 paveiksle galima matyti, jog Lietuva buvo tarp šalių, kuriose mažiausiai pritarta teiginiui, kad **visuomenė yra teisinga, kai pajamos ir turtas vienodai paskirstyti visiems žmonėms** – tam pritarė beveik trečdalis, t. y. 29,4 proc., respondentų. Mažiau pritariančiųjų buvo tik Švedijoje, Estijoje ir Norvegijoje. Pritarimo vidurkis tyrime dalyvavusiose šalyse siekė daugiau nei 50 proc. Daugiausia palaikančiųjų mintį, kad teisingos visuomenės yra tokios, kuriose pajamos ir turtas paskirstomi visiems žmonėms vienodai, buvo Portugalijoje, Italijoje ir Slovėnijoje – tokių respondentų ten buvo daugiau nei trys ketvirtadaliai.

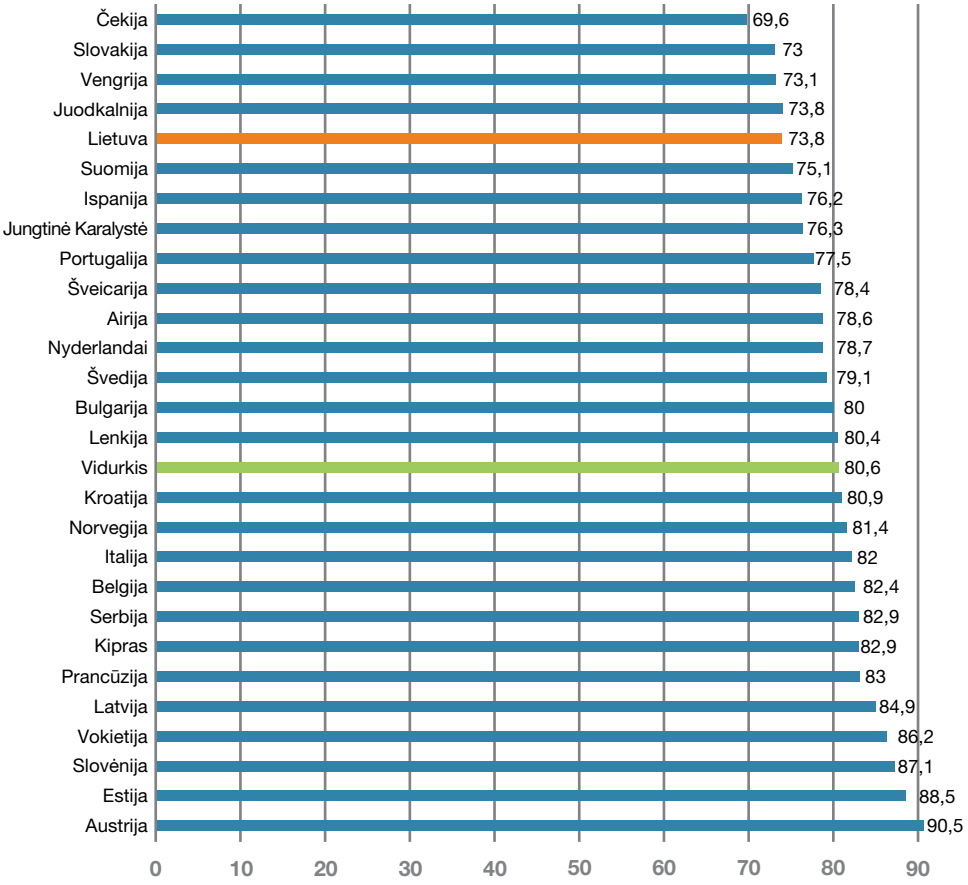
2 paveikslas. Pritariančiųjų ir labai pritariančiųjų, kad visuomenė yra teisinga, kai pajamos ir turtas vienodai paskirstyti visiems žmonėms, dalis (proc.)

Šaltinis: Europos socialinis tyrimas, 9-oji banga, 2018 (2.0 duomenų leidimas), G26 klausimas. Duomenys sverti.

Visgi nors toks stiprus pritarimas teiginiui, kad yra **teisinga, kai darbštūs žmonės uždirba daugiau nei kiti**, ir atrodo gana įspūdingai, Lietuva šiuo atveju priskirtina prie tų šalių, kuriose šiam teiginiui pritariama mažiausiai. Vos mažiau arba tiek pat jam pritarė Vengrijos, Slovakijos, Čekijos ir Juodkalnijos gyventojai. Visose kitose šalyse respondentų, pritariančių nuomonei, kad visuomenė yra teisinga, kai darbštieji ir uždirba daugiau, buvo didesnė dalis nei Lietuvoje. Daugiausia pritariančiųjų šiam teiginiui buvo Austrijoje (90,5 proc.), Estijoje (88,5 proc.) ir Slovėnijoje (87,1 proc.), o pritarimo vidurkis – 80,6 proc.

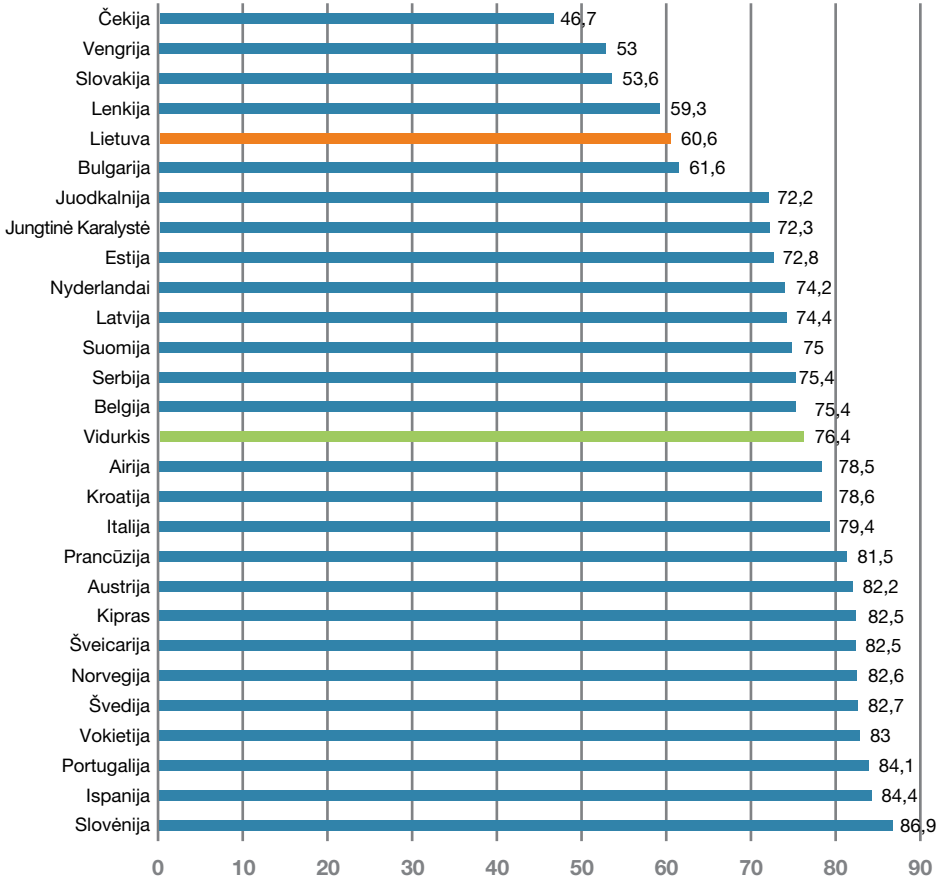
3 paveikslas. Pritariančiųjų ir labai pritariančiųjų, kad visuomenė yra teisinga, kai darbštūs žmonės uždirba daugiau nei kiti, dalis (proc.)

Šaltinis: Europos socialinis tyrimas, 9-oji banga, 2018 (2.0 duomenų leidimas), G27 klausimas. Duomenys sverti.

Kitas kriterijus, parodantis, kiek teisinga yra visuomenė, yra solidarumas tarp skirtingų visuomenės grupių, o ypač solidarizavimasis su neturtingaisiais, sergančiaisiais ir kitais visuomenės nariais, kuriems reikalinga įvairiapusė parama. Gerokai daugiau nei pusė, t. y. 60,6 proc., Lietuvos gyventojų pritarė arba labai pritarė teiginiui, kad **visuomenė yra teisinga, kai ji rūpinasi neturtingaisiais ir tais, kuriems reikia pagalbos**, nepaisant jų indėlio į visuomenę. Tačiau čia ir vėl turime situaciją, kai Lietuva, lyginant su kitoms EST dalyvavusiomis šalimis, atsidūrė mažiausiai minėtam teiginiui pritariančių šalių grupėje. Mažesnė dalis pritariančiųjų, jog teisinga visuomenė yra solidari visuomenė, nei Lietuvoje buvo tik Lenkijoje, Slovakijoje ir Vengrijoje, taip pat Čekijoje, kurioje tokių respondentų buvo netgi mažiau nei pusė. Vidutinis pritarimas teiginiui, kad visuomenė yra teisinga, kai ji rūpinasi visais, kuriems to reikia, nepaisant to, ką jie jai davė, buvo 76,4 proc., o daugiausia pratariančiųjų buvo Portugalijoje, Ispanijoje ir Slovėnijoje, kuriose šis rodiklis viršijo 84 proc.

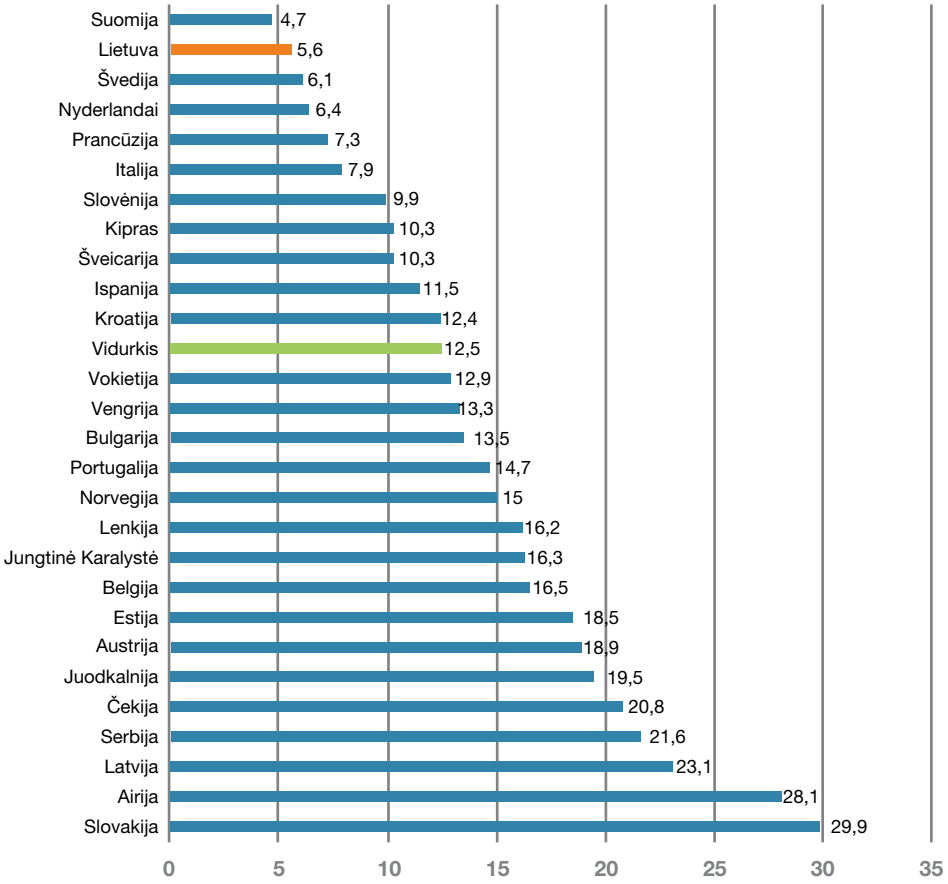
4 paveikslas. Pritariančiųjų ir labai pritariančiųjų, kad visuomenė yra teisinga, kai ji rūpinasi neturtingaisiais ir tais, kuriems reikia pagalbos, nepaisant jų indėlio į visuomenę, dalis (proc.)

Šaltinis: Europos socialinis tyrimas, 9-oji banga, 2018 (2.0 duomenų leidimas), G28 klausimas. Duomenys sverti.

Tačiau Lietuvos gyventojai yra itin negailestingi vertindami privilegijų teisėtumą teisinga laikytinoje visuomenėje – tik vos daugiau nei 5 proc. Lietuvos gyventojų pritarė arba labai pritarė teiginiui, kad **visuomenė yra teisinga, kai žmonės iš aukštą visuomeninę padėtį užimančių šeimų naudojasi privilegijomis savo gyvenime**. Šiek tiek mažesnė dalis tokių respondentų buvo tik Suomijoje. Lyginant skirtingas šalis, minėtam teiginiui vidutiniškai pritarė vos daugiau nei kas dešimtas respondentas, o daugiausia pateisinančiųjų privilegijų buvimą teisingoje visuomenėje buvo Slovakijoje ir Airijoje, kur šis rodiklis siekė beveik 30 proc. Taigi, kokią visuomenę mes laikome teisinga ir kaip atrodome kitų šalių kontekste? Pirmasis teisingos visuomenės dėmuo, Lietuvos gyventojų akimis, yra visuomenė be lygių ir lygesnių, arba nepakantumas privilegijoms. Čia mes lenkiame beveik visas EST dalyvavusias šalis, išskyrus Suomiją.

5 paveikslas. Pritariančiųjų ir labai pritariančiųjų, kad visuomenė yra teisinga, kai žmonės iš aukštą visuomeninę padėtį užimančių šeimų naudojasi privilegijomis savo gyvenime, dalis (proc.)

Šaltinis: Europos socialinis tyrimas, 9-oji banga, 2018 (2.0 duomenų leidimas), G29 klausimas. Duomenys sverti.

Privilegijas, panašu, mes suprantame greičiau kaip galios apraiškas ir jos demonstravimą, o ne asmeninėmis savybėmis ar pasiekimais pelnytą teisę jomis naudotis. Kitas teisingos visuomenės požymis – tai, kad darbštūs žmonės turi uždirbti daugiau nei nesistengiantieji. Pastarasis teisingos visuomenės matas rodo, kad mes labiausiai vertiname pelnytą atlyginimą už įdėtas pastangas. Trečioje vietoje yra parama vargstantiesiems, nepriklausomai nuo to, ką jie davė visuomenei. Galiausiai ketvirtasis dėmuo yra materialinių gėrybių paskirstymas visiems vienodai. Tam pritariame gana nuosaikiai, lyginant su kitomis šalimis.

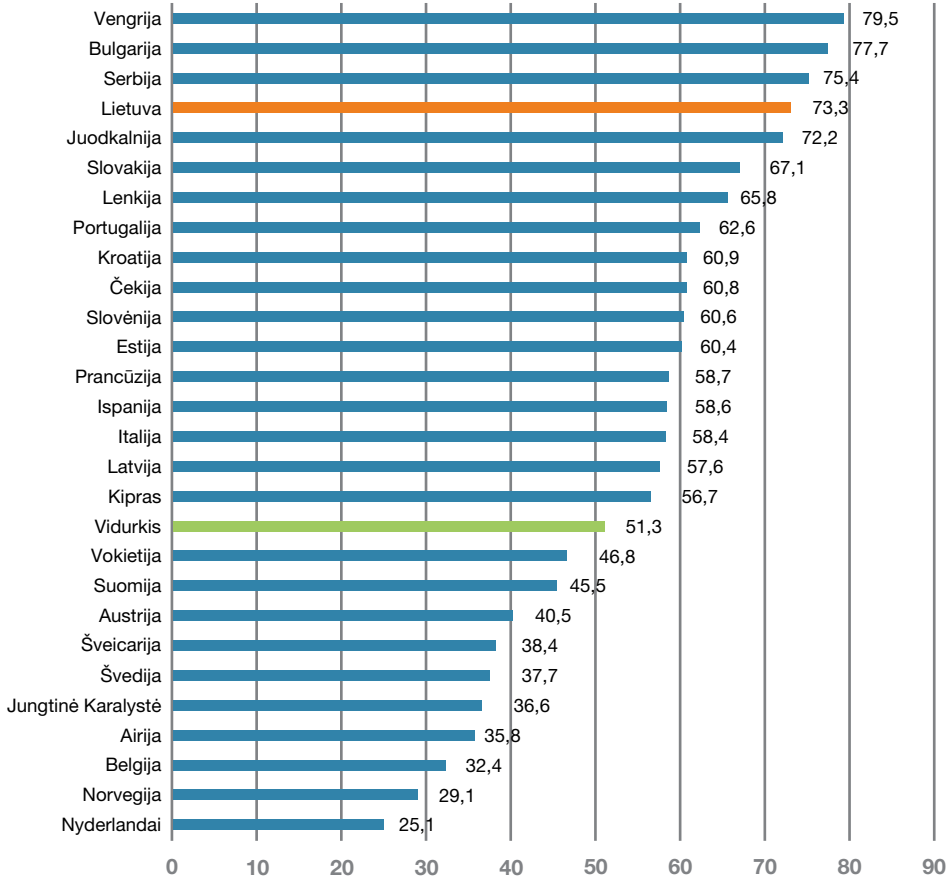
2. Paskirstomasis teisingumas: gaunamų pajamų teisingumas

Žmonių pajamos yra viena pagrindinių socialinės nelygybės dimensijų. Asmens turimų pajamų suma daro įtaką beveik visoms asmeninio gyvenimo sritims. Apskritai moksliniuose tyrimuose daroma prielaida, kad tiek subjektyvią gerovę, tiek subjektyvų politinės ir ekonominės sistemos teisėtumą visuomenėje formuoja teisingumo jausmas dėl savo pajamų. Kaip žinoma, yra dvi pajamų iš darbo sąvokos: prieš mokesčius (bendrosios pajamos) ir po mokesčių (grynosios pajamos). Bendrųjų pajamų teisingumas gali turėti įtakos suvokiamam ekonominės sistemos teisėtumui ir esamų pajamų paskirstymo darbo rinkose mechanizmų vertinimui. Grynosios pajamos yra konkrečių šalių apmokestinimo schemų, įmokų į socialinės apsaugos sistemą ir gerovės valstybės pervedimų rezultatas. Tai tikslesnis asmens disponuojamų pajamų rodiklis ir labiau susijęs su subjektyvia gerove bei požiūriu į politinę sistemą ir gerovės valstybę. Pastarajai įtakos turės ir mokesčių nuostoliai visuomenėje. Mokesčių schemomis nustatoma finansinė našta, kuri skiriasi ir atskirose visuomenės grupėse. Kadangi žmonės jautresni nuostoliams, teisingas savo mokesčių naštos vertinimas gali būti svarbus politinės sistemos ir gerovės valstybės legitimumui (Jasso, 2017, cit. iš Europos socialinis tyrimas, 2018).

Vaizdą apie europiečių požiūrį į pajamų teisingumą galime sudaryti vertindami respondentų požiūrį į savo pajamas. Respondentų, gaunančių pajamas iš darbo, buvo paprašyta įvertinti jų bendrą darbo užmokestį. Žemiau esančiame paveiksle kiekvienoje šalyje pateikiama gyventojų dalis, kuri savo pajamas laiko neteisingai mažomis. Europos šalių sąžiningumo suvokimas yra labai nevienalytis: Rytų Europos šalims paprastai būdinga didžiausia dalis respondentų, kurie suvokia, kad jie gauna per mažai. Tokių didžiausia dalis yra Vengrijoje ir siekia beveik 80 proc. Bulgarijoje tokių buvo beveik 78 proc., Serbijoje – 75,4 proc., o Lietuvoje – 73,3 proc. Toliau rikiuojasi kitos Rytų ir Pietų Europos šalys, o Vidurio ir Šiaurės Europos šalyse fiksuota didžiausia dalis respondentų, kurie mano, kad jų pajamos prieš mokesčius yra teisingos (Adriaans ir kiti, 2020).

6 paveikslas. Teigiančiųjų, kad jų pajamos „popieriuje“ yra neteisingai mažos, dalis (proc.)

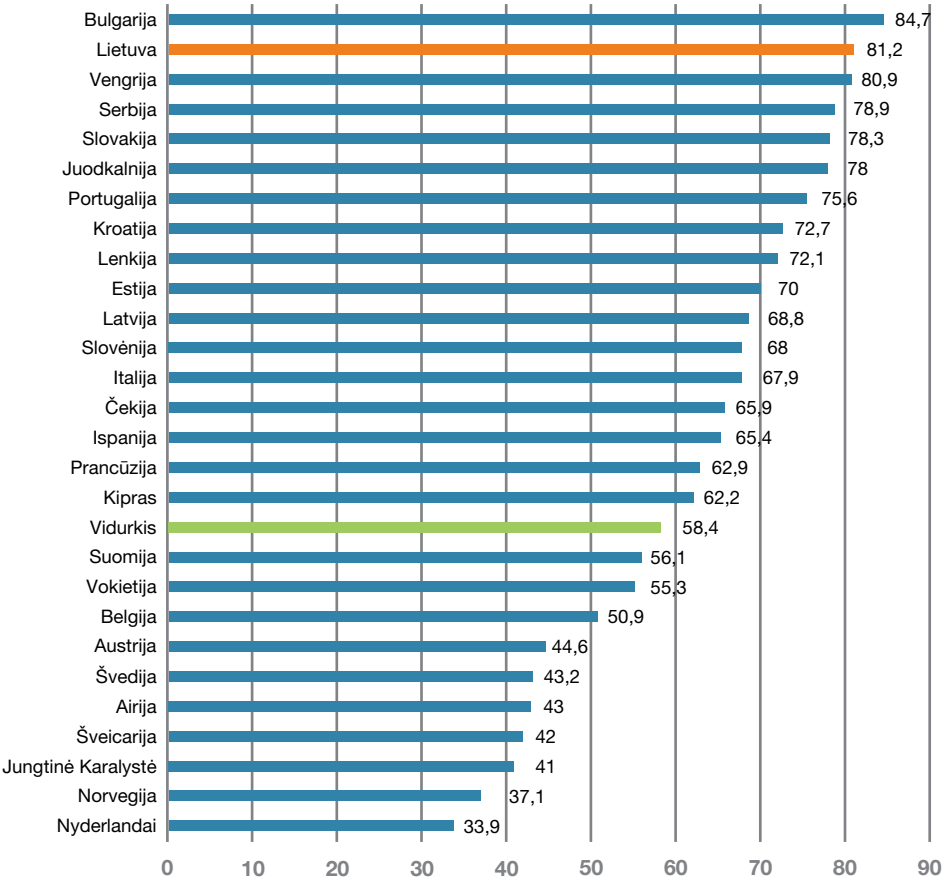

Šaltinis: Europos socialinis tyrimas, 9-oji banga, 2018 (2.0 duomenų leidimas), G13a klausimas. Duomenys sverti.

Respondentų buvo paprašyta įvertinti jų pajamas po mokesčių, t. y. „į rankas“. 7 paveiksle kiekvienoje šalyje pateikiama darbuotojų dalis, kuri savo pajamas „į rankas“ laiko neteisingai mažomis. Ir šiuo atžvilgiu Europos šalių sąžiningumo suvokimas yra labai nevienalytis, nes Rytų Europos šalims būdinga didžiausia dalis respondentų, kurie suvokia, kad jie gauna per mažai. Tokių didžiausia dalis yra Bulgarijoje ir siekia beveik 85 proc., antrojoje vietoje yra Lietuva, kur 81,2 proc. respondentų teigė, kad jų pajamos „į rankas“ yra neteisingai mažos, toliau rikiuojasi Vengrija, Serbija ir Slovakija. Vidurio ir Šiaurės Europos šalyse yra didžiausia dalis respondentų, kurie mano, kad jų pajamos „į rankas“ yra teisingos.

Ši situacija rodo, kad Lietuvoje ne tik didelė žmonių dalis mano, jog jų pajamos prieš mokesčius yra neteisingai mažos, bet dar didesnė jų dalis mano, kad pajamos „į rankas“ neteisingai mažos.

7 paveikslas. Teigiančiųjų, kad jų pajamos „į rankas“ yra neteisingai mažos, dalis (proc.)

Šaltinis: Europos socialinis tyrimas, 9-oji banga, 2018 (2.0 duomenų leidimas), G14a klausimas. Duomenys sverti.

3. Paskirstomasis teisingumas: pajamų paskirstymo šalyje teisingumas

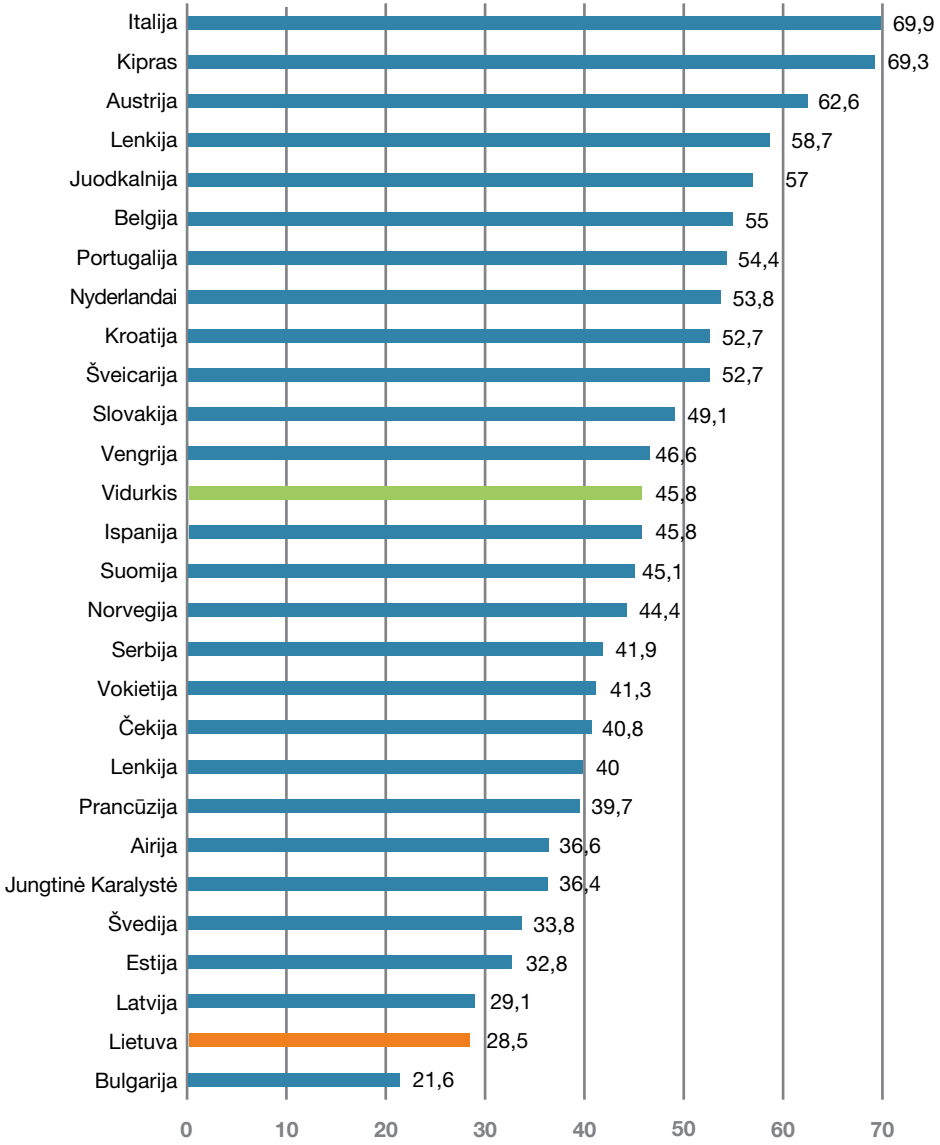
Pastaruosius kelis dešimtmečius tiek Europoje, tiek ir Lietuvoje stebimas socialinės nelygybės, taip pat ir pajamų iš darbo nelygybės augimas (OECD, 2015). Šiai tendencijai būdingas vienas bendras vardiklis yra tai, kad visose šalyse nelygybė tarp visuomenės grupių padidėjo, t. y. tie, kurie yra pajamų paskirstymo viršuje, galėjo padidinti savo pajamas, o viduryje ir apačioje esantys liko tame pačiame lygyje arba jų pajamos sumažėjo. Klausimas, ar didžiausias ir mažiausias pajamų lygis suvokiamas kaip teisingas ar neteisingas, leidžia nustatyti, kaip faktinis pajamų pasiskirstymas vertinamas teisingumo požiūriu ir kuriose paskirstymo srityse galima nustatyti „teisingumo spragas“ (Europos socialinis tyrimas, 2018, p. 45).

Visų EST 9-osios bangos respondentų buvo paprašyta įvertinti informaciją apie pajamas prieš apmokestinimą, kurias 10 proc. skurdžiausių ir turtingiausių visą darbo dieną dirbančių darbuotojų uždirba savo šalyse. Respondentams pateiktus vertinti konkrečios šalies pajamų lygius apskaičiavo EST nacionalinės komandos ir jie buvo pagrįsti objektyviais statistiniais duomenimis. Žmonės turėjo nurodyti, ar turtingiausiems ir vargingiausiems jų šalies darbuotojams, jų nuomone, mokamas teisingas atlyginimas, neteisingai permokama ar neteisingai per mažai mokama, kad būtų galima nustatyti, kaip piliečiai vertina faktinį pajamų nelygybės lygį savo šalyje (Adriaans ir kiti, 2020).

Didžiausios pajamos didžiojoje daugumoje EST tyrime dalyvavusių valstybių respondentų nuomone, dešimtadalio daugiausia uždirbančiųjų pajamos yra neteisingai didelės – vidutinis pritarimas šiam teiginiui siekė daugiau nei 45 proc. Daugiausia pritariančių šiam teiginiui buvo Italijoje, Kipre, Austrijoje ir Slovėnijoje, o mažiausiai – Bulgarijoje, Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje. Lietuva kartu su jau minėtomis šalimis išsiskiria tuo, kad joje tik maža dalis respondentų dešimtadalio turtingiausiųjų pajamas mato kaip nesąžiningai dideles. Tai gana keista, turint omenyje, kad Lietuvoje fiksuojama itin didelė pajamų nelygybė.

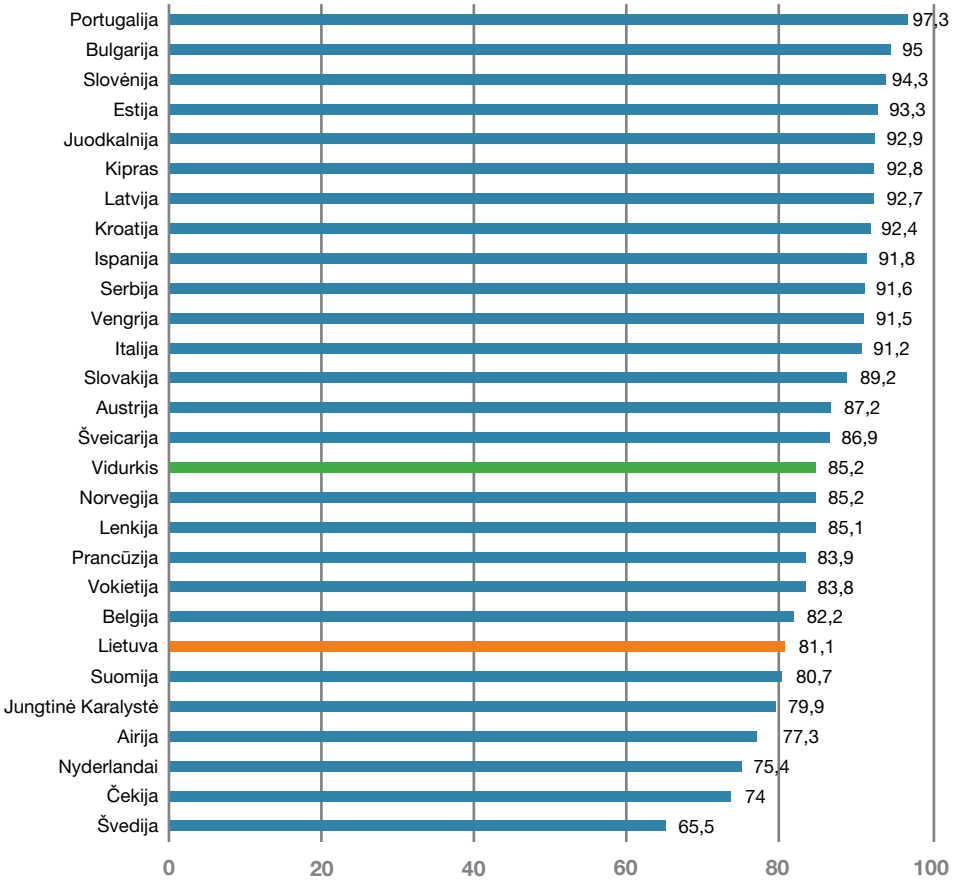
8 paveikslas. Pritariančiųjų teiginiui, kad 10 proc. daugiausia uždirbančiųjų šalyje pajamos yra neteisingai didelės, dalis (proc.)

Šaltinis: Europos socialinis tyrimas, 9-oji banga, 2018 (2.0 duomenų leidimas), G18 klausimas. Duomenys sverti.

EST respondentų taip pat buvo klausiama, ar 10 proc. mažiausiai uždirbančiųjų šalyje pajamos yra teisingos, neteisingai didelės ar neteisingai mažos. Kaip ir didžiausių pajamų atveju, ši suma kiekvienoje tyrime dalyvavusioje šalyje skyrėsi. Mažiausios pajamos didžiojoje daugumoje EST tyrime dalyvavusių valstybių respondentų bus vertinamos kaip nesąžiningas pajamų paskirstymas. Daugiausia pritariančiųjų teiginiui, kad 10 proc. mažiausiai uždirbančių šalies gyventojų gauna neteisingai mažas pajamas, buvo Portugalijoje, Bulgarijoje, Slovėnijoje ir Estijoje, o mažiausiai – Švedijoje, Čekijoje, Nyderlanduose ir Airijoje. Verta pastebėti ir tai, kad vėl atsiduriame prie tų šalių, kurių mažesnei daliai respondentų atrodo, jog mažiausiai uždirbančiųjų pajamos yra nesąžiningai mažos.

9 paveikslas. Pritariančiųjų teiginiui, kad 10 proc. mažiausiai uždirbančiųjų šalyje pajamos yra neteisingai mažos, dalis (proc.)

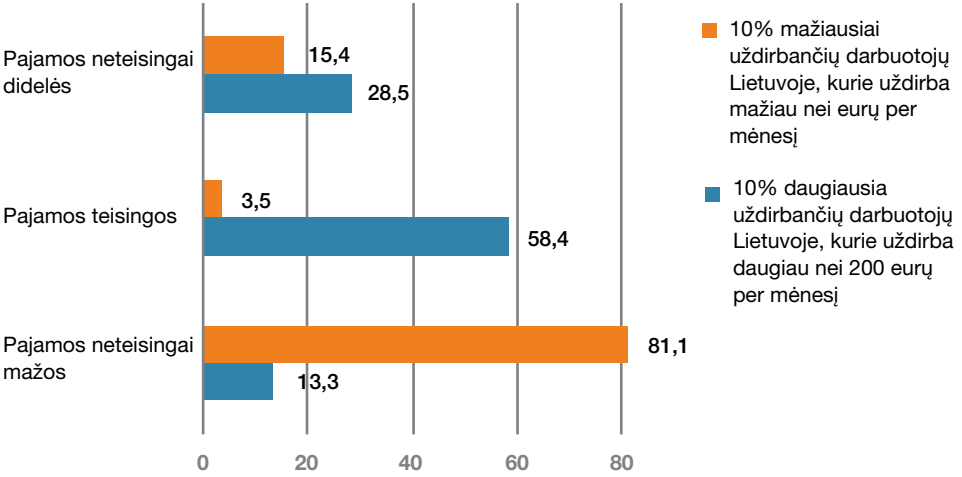

Šaltinis: Europos socialinis tyrimas, 9-oji banga, 2018 (2.0 duomenų leidimas), G19 klausimas. Duomenys sverti.

Lietuvoje 10 proc. daugiausia uždirbančiųjų gauna didesnes nei 2000 eurų pajamas per mėnesį. Tuo tarpu 10 proc. mažiausiai uždirbančiųjų gauna mažesnes nei 450 eurų pajamas per mėnesį. Net 81,1 proc. Lietuvos gyventojų teigė, kad 450 eurų pajamos per mėnesį yra neteisingai mažos, kad jos teisingos, teigė 3,5 proc. respondentų, o kad tokios pajamos yra neteisingai didelės, atrodė 15,4 proc. tyrime dalyvavusių Lietuvos gyventojų.

Analizuojant duomenis apie didžiausias pajamas gaunantį dešimtadalį Lietuvos dirbančiųjų, kurie uždirba daugiau negu 2000 eurų į rankas, 13,3 proc. atsakiusiųjų teigė, kad tokia suma yra neteisingai maža, 58,4 proc. pažymėjo, kad tokios pajamos yra teisingos, o 28,5 proc. visgi manė, jog 2000 eurų atlyginimas į rankas yra neteisingai didelis.

10 paveikslas. 10 proc. daugiausia ir mažiausiai uždirbančių darbuotojų Lietuvoje pajamų teisingumo vertinimas

Šaltinis: Europos socialinis tyrimas, 9-oji banga, 2018 (2.0 duomenų leidimas), G18 ir G19 klausimai. Duomenys sverti.

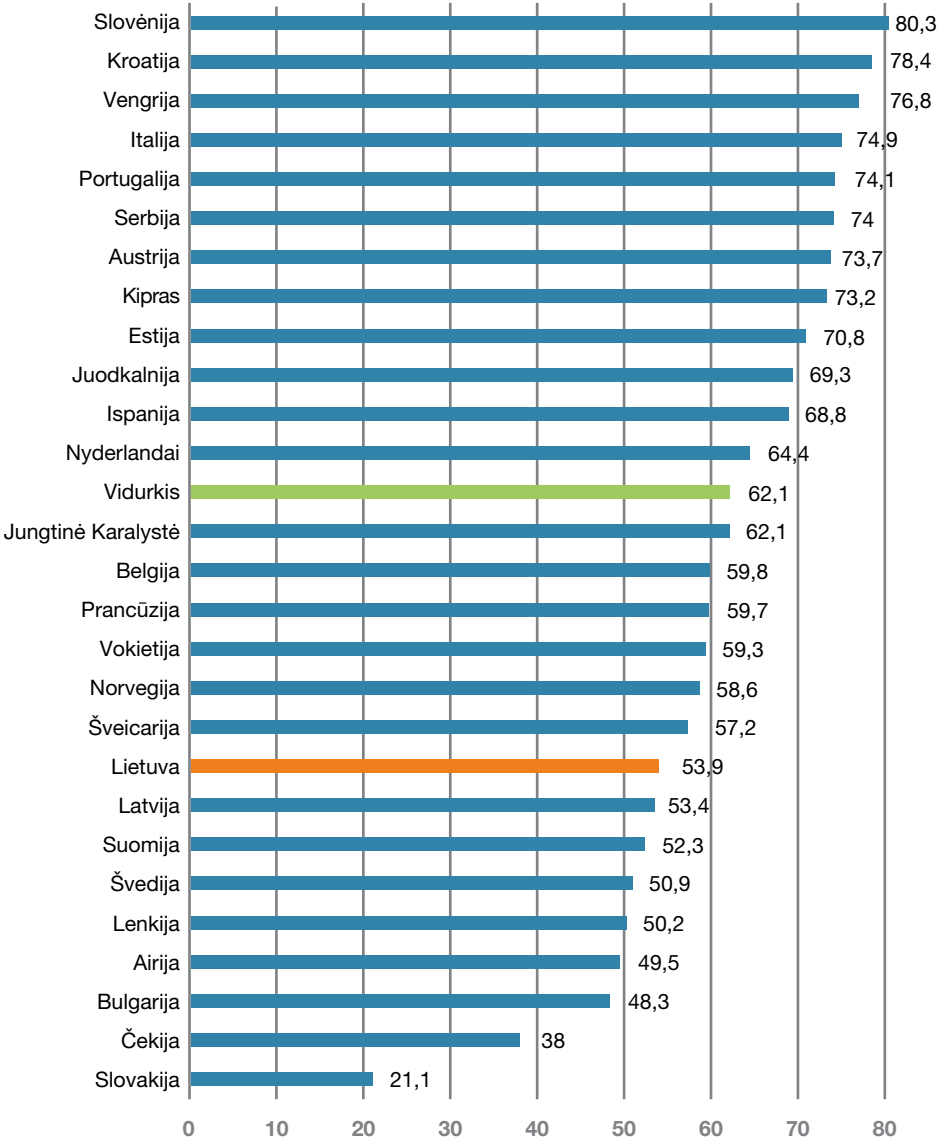
Su pastaraisiais klausimais apie daugiausia ir mažiausiai uždirbančius visuomenės narius labai glaudžiai susijęs yra turtinių skirtumų šalyje vertinimas. 2018 m. atliktoje 9-ojoje EST tyrimo bangoje respondentų buvo klausiama, ar turtiniai skirtumai jų šalyje yra neteisingai maži, teisingi, ar neteisingai dideli. Pritarančiųjų teiginiui, kad šalyje turtiniai skirtumai yra neteisingai dideli, daugiausia buvo Slovėnijoje – net 80,3 proc., taip pat Kroatijoje – 78,4 proc., Vengrijoje – 76,8 proc., Italijoje – 74,9 proc.

Mažiausiai manančiųjų, kad jų šalyje turtiniai skirtumai yra neteisingai dideli, buvo Slovakijoje – 21,1 proc., Čekijoje – 38 proc., Bulgarijoje – 48,3 proc., Airijoje – 49,5 proc. ir Lenkijoje – 50,2 proc. Lietuvoje manančiųjų, kad turtiniai skirtumai yra neteisingai dideli, buvo beveik 54 proc., ir tai yra mažiau už EST dalyvavusių Europos valstybių vidurkį (62,1 proc.).

Iš esmės tai atspindi bendrą Lietuvos gyventojų požiūrių tendenciją, kuri buvo matoma ir aptariant daugiausia ir mažiausiai uždirbančiųjų pajamų teisingumą – Lietuvos gyventojai patenka tarp tų valstybių respondentų, kurie rečiausiai mano, kad tiek daugiausia, tiek mažiausiai uždirbantys gauna neteisingą užmokestį, ir taip pat rečiau galvoja, kad Lietuvoje turtiniai skirtumai yra neteisingai dideli. Tokiam gyventojų požiūrių priežastingumui atskleisti neabejotinai reikalingos detalesnės studijos, kurios parodytų, kodėl Lietuvos gyventojai nėra kritiški pajamų paskirstymui šalyje, kaip galima būtų tikėtis, turint omenyje aukštą GINI koeficientą, t. y. didelės pajamų nelygybės mastą šalyje.

11 paveikslas. Pritariančiųjų teiginiui, kad šalyje turtiniai skirtumai yra neteisingai dideli, dalis (proc.)

Šaltinis: Europos socialinis tyrimas, 9-oji banga, 2018 (2.0 duomenų leidimas), G20 klausimas. Duomenys sverti.

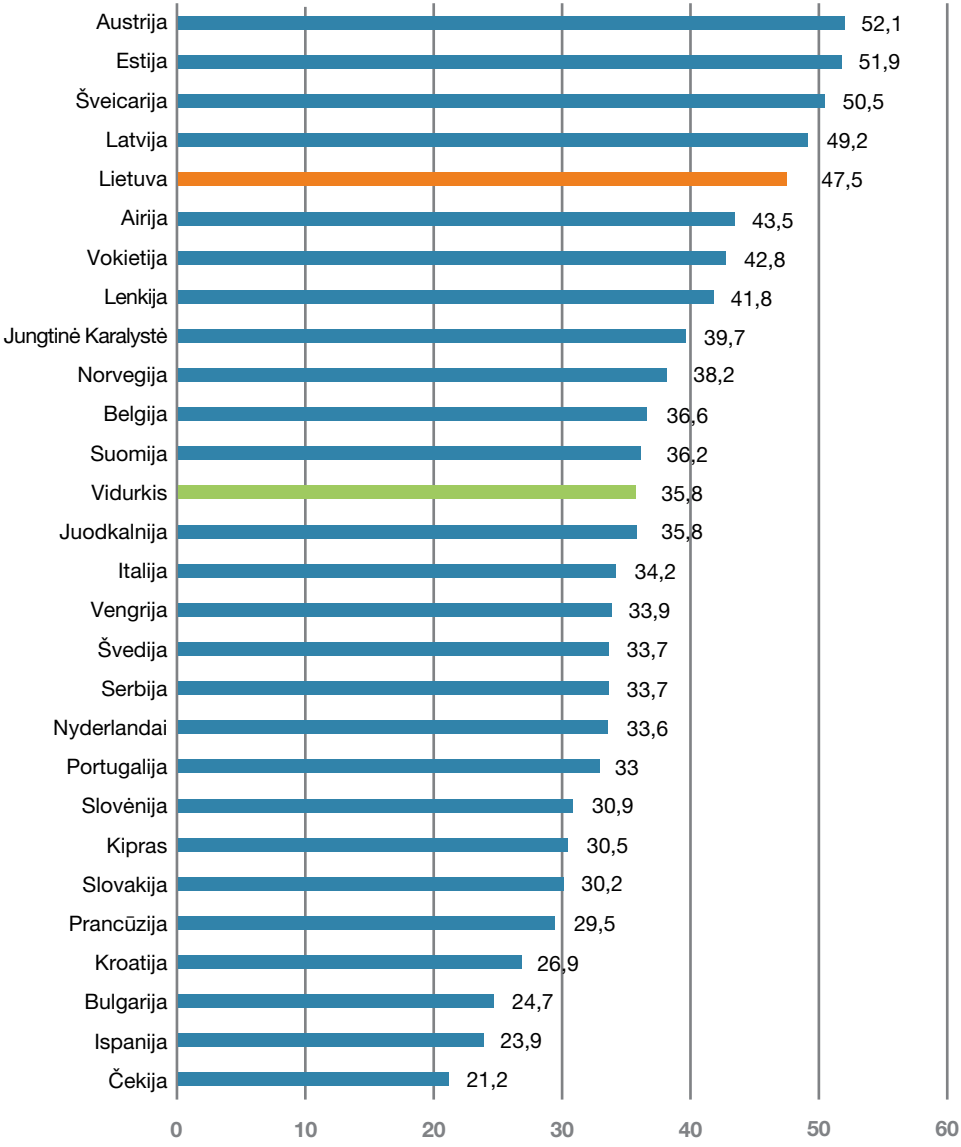
4. Bendras tikėjimas teisingu pasauliu

Bendras įsitikinimas pasaulio teisingumu (GBJW, Global Belief in Just World) (Dalbert, Montada ir Schmitt, 1987) parodo individualų nusiteikimą žiūrėti į pasaulį kaip į teisingą vietą, kai manoma, kad gaunamos viešosios gėrybės (išsilavinimas, pajamos) ir naudojamos procedūros (pavyzdžiui, politinio dalyvavimo galimybės) yra vienodai teisingi visiems žmonėms. Ankstesni tyrimai parodė, kad tikėjimas teisingu pasauliu yra susijęs su sąžiningumo suvokimu (pvz., Dalbert, Fisch & Montada, 1992). Jei asmenys tiki, kad žmonės paprastai gauna tai, ko nusipelno, t. y. jie tvirtai tiki teisingu pasauliu, manoma, kad jie viešąsias gėrybes, procesus vertina kaip teisingesnius. Ši prielaida tinka, kai siekiama įvertinti tiek savo paties, tiek ir kitų viešųjų gėrybių, rezultatų ir galimybių teisingumą (Europos socialinis tyrimas, 2018, p. 48). O ar teisingą pasaulį mato Lietuvos gyventojai ir kiti europiečiai?

Gyventojų įsitikinimas pasaulio teisingumu Europos socialiniame tyrime vertintas trimis klausimais. Pirmuoju iš jų Europos gyventojų buvo klausiama, ar jie pritaria, ar nepritaria teiginiui, kad žmonės iš esmės gauna tai, ko nusipelno. Labai pritariančiųjų ir pritariančiųjų šiam teiginiui daugiausia buvo Austrijoje – 52,1 proc., Estijoje – 51,9 proc., Šveicarijoje – 50,5 proc., Latvijoje – 49,2 proc. ir Lietuvoje – 47,5 proc. Mažiausiai pritariančiųjų teiginiui, kad žmonės iš esmės gauna tai, ko nusipelno, buvo Čekijoje – 21,2 proc., Ispanijoje – 23,9 proc., Bulgarijoje – 24,7 proc. ir Kroatijoje – 26,9 proc.

12 paveikslas. Labai pritariančiųjų ir pritariančiųjų teiginiui, kad žmonės iš esmės gauna tai, ko nusipelno, dalis (proc.)

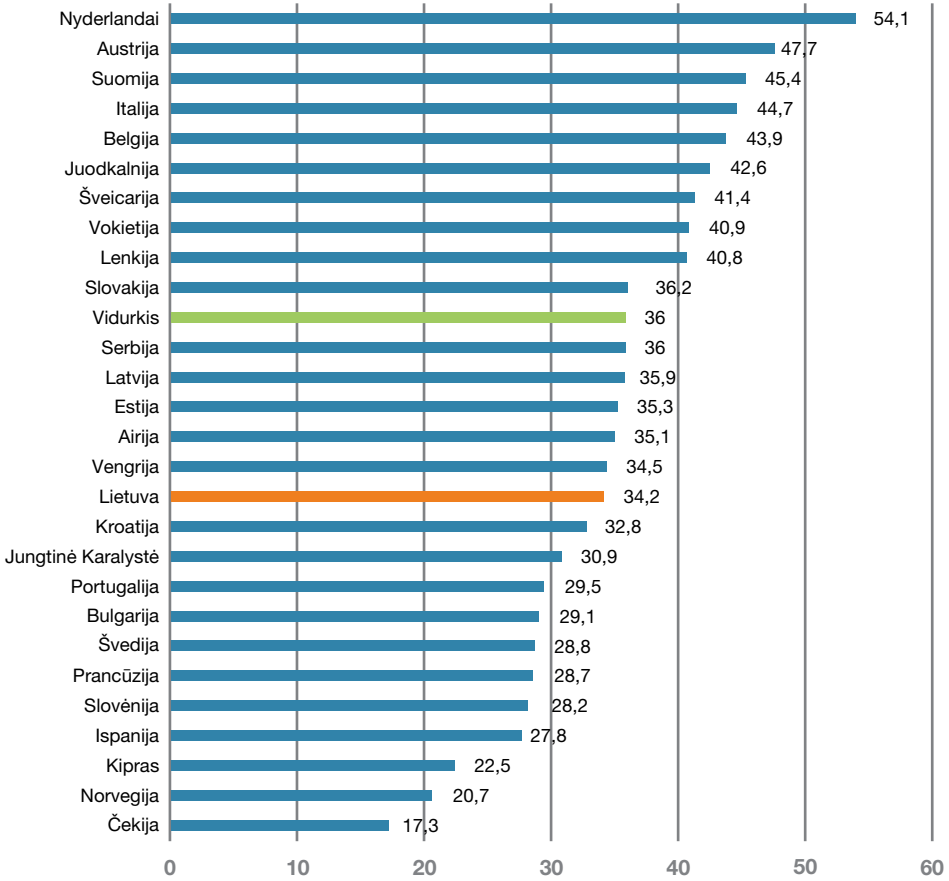

Šaltinis: Europos socialinis tyrimas, 9-oji banga, 2018 (2.0 duomenų leidimas), G30 klausimas. Duomenys sverti.

Europos gyventojų buvo klausiama, ar jie pritaria, ar nepritaria teiginiui, kad teisybė visada nugali neteisybę. Labai pritariančiųjų ir pritariančiųjų šiam teiginiui daugiausia buvo Nyderlanduose – 54,1 proc., Austrijoje – 47,7 proc., Suomijoje – 45,4 proc., Italijoje – 44,7 proc. ir Belgijoje – 43,9 proc.

Mažiausiai pritariančiųjų teiginiui, kad teisybė visada nugali neteisybę, buvo Čekijoje – 17,3 proc., Norvegijoje – 20,7 proc., Kipre – 22,5 proc. ir Ispanijoje – 27,8 proc. Šiam teiginiui pritarė kiek daugiau nei trečdalis Lietuvos respondentų.

13 paveikslas. Labai pritariančiųjų ir pritariančiųjų teiginiui, kad teisybė visada nugali neteisybę, dalis (proc.)

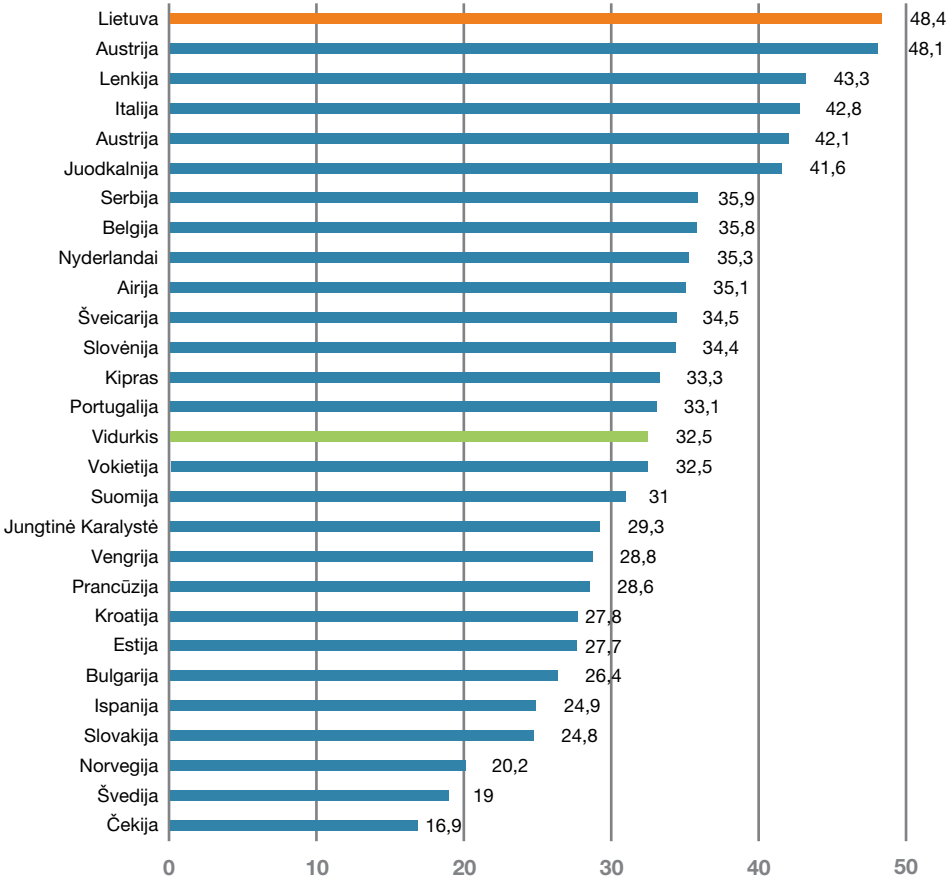

Šaltinis: Europos socialinis tyrimas, 9-oji banga, 2018 (2.0 duomenų leidimas), G31 klausimas. Duomenys sverti.

Europos gyventojų buvo klausiama, ar jie pritaria, ar nepritaria teiginiui, kad ilgainiui žmonėms bus atlyginta už neteisybę. Labai pritariančiųjų ir pritariančiųjų šiam teiginiui daugiausia buvo Lietuvoje – 48,4 proc., Latvijoje – 48,1 proc., Lenkijoje – 43,3 proc., Italijoje – 42,8 proc. ir Austrijoje – 42,1 proc.

Mažiausiai pritariančiųjų teiginiui, kad ilgainiui žmonėms bus atlyginta už neteisybę, buvo Čekijoje – 16,9 proc., Švedijoje – 19 proc., Norvegijoje – 20,2 proc. ir Slovakijoje – 24,8 proc.

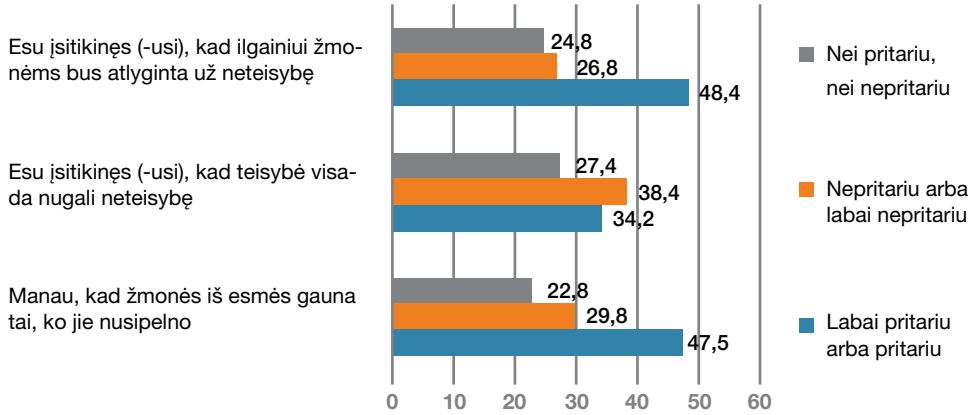
14 paveikslas. Labai pritariančiųjų ir pritariančiųjų teiginiui, kad ilgainiui žmonėms bus atlyginta už neteisybę, dalis (proc.)

Šaltinis: Europos socialinis tyrimas, 9-oji banga, 2018 (2.0 duomenų leidimas), G32 klausimas. Duomenys sverti.

Lietuvos gyventojų požiūris į pasaulio teisingumą yra labai įdomus. Didžiausia dalis respondentų Lietuvoje, lyginant su kitomis EST tyrime dalyvavusiomis šalimis, mano, kad ilgainiui žmonėms bus atlyginta už neteisybę. Tokių Lietuvoje buvo beveik pusė visų apklaustųjų, t. y. 48,4 proc. Galima daryti prielaidą, kad šis aspektas gali būti siejamas ir su krikščionybe, kai žmonės tiki, kad jiems bus atlyginta pomirtiniame gyvenime, tačiau tam patvirtinti arba paneigti reikėtų išsamesnių studijų. Šis teiginys galėtų būti logiškas tokios nuomonės paaiškinimas dar ir dėl to, kad tik trečdalis Lietuvos gyventojų teigė, jog teisybė visada nugali neteisybę, kai EST vidurkis buvo 36 proc. taip manančiųjų. Lietuvius galima vadinti ir fatalistais ar žmonėmis, tikinčiais likimu, nes beveik pusė respondentų teigė manantys, kad iš esmės žmonės gauna tai, ko nusipelno.

15 paveikslas. Tikėjimas pasaulio teisingumu Lietuvoje

Šaltinis: Europos socialinis tyrimas, 9-oji banga, 2018 (2.0 duomenų leidimas), G30, G31 ir G32 klausimai. Duomenys sverti.

Apibendrinimas

Nors Lietuvos gyventojams svarbu, kad darbštūs ir besistengiantys žmonės uždirbtų daugiau, o visuomenė atrodo teisinga, kai ji rūpinasi neturtingaisiais ir tais, kuriems reikia pagalbos, nepaisant jų indėlio į visuomenę, visgi Lietuvos gyventojai, lyginant su kitomis EST dalyvavusiomis šalimis, atsidūrė mažiausiai minėtiems teiginiams pritariančių šalių grupėje.

Lietuvos gyventojai yra vieni dažniausiai teigiančių, kad jų pajamos tiek prieš mokesčius, tiek ir atskaičius mokesčius yra neteisingai mažos.

10 proc. mažiausiai uždirbančiųjų Lietuvoje gauna mažesnes nei 450 eurų pajamas per mėnesį. Net 81,1 proc. Lietuvos gyventojų teigė, kad tokios pajamos per mėnesį yra neteisingai mažos.

Analizuojant duomenis apie didžiausias pajamas gaunantį dešimtadalį Lietuvos dirbančiųjų, kurie uždirba daugiau negu 2000 eurų į rankas, 13,3 proc. atsakiusiųjų teigė, kad tokia suma yra neteisingai maža, 58,4 proc. pažymėjo, kad tokios pajamos yra teisingos, o 28,5 proc. visgi manė, kad 2000 eurų atlyginimas į rankas yra neteisingai didelis.

Lietuvoje manančiųjų, kad turtiniai skirtumai yra neteisingai dideli, buvo beveik 54 proc., ir tai yra mažiau už EST dalyvavusių Europos valstybių vidurkį (62,1 proc.).

Lietuvos gyventojai teisingą visuomenę mato kaip tokią, kur nėra vietos privilegijoms – šiuo požiūriu mes lenkiame beveik visas EST dalyvavusias šalis, išskyrus Suomiją. Privilegijas, panašu, mes suprantame greičiau kaip galios apraiškas ir jos demonstravimą. Teisingai visuomenei, Lietuvos gyventojų akimis, būtina ir tai, kad darbštūs žmonės turėtų uždirbti daugiau nei nesistengiantieji. Kaip santykinai mažiau svarbų dėmenį suvokiame paramą vargstantiesiems, nepriklausomai nuo to, ką jie davė visuomenei, o mažiausiai svarbus mums atrodo vienodas materialinių gėrybių paskirstymas.

Didžiausia dalis respondentų Lietuvoje, lyginant su kitomis EST tyrime dalyvavusiomis šalimis, mano, kad ilgainiui žmonėms bus atlyginta už neteisybę. Tokių Lietuvoje buvo beveik pusė visų apklaustųjų, t. y. 48,4 proc. 38 proc. Lietuvos gyventojų teigė, kad teisybė visada nugali neteisybę, kai EST vidurkis buvo 36 proc. taip manančiųjų, ir beveik trečdalis teigė, kad žmonės gauna tai, ko nusipelno.

Literatūra

Adriaans, J., Bohmann, S., Targa, M., Liebig, S., Hinz, T., Jasso, G., Kittel, B., Sabbagh, C. (2020). Justice and Fairness in Europe. Topline results from Round 9 of the European Social Survey. ESS Topline Results Series. Issue 10.

Dalbert, C., Fisch, U., & Montada, L. (1992). Is inequality unjust? Evaluation women's career chances, Revue Européenne de Psychologie Appliquée, 42, 11–17.

Dalbert, C., Montada, L., & Schmitt, M. (1987). Glaube an eine gerechte Welt als Motiv: Validierungskorrelate zweier Skalen. Psychologische Beiträge, 29, 596–615.

Europos socialinis tyrimas/ European Social Survey. (2018). ESS Round 9 Module on Justice and Fairness – Question Design Final Module in Template. London: ESS ERIC Headquarters c/o City, University of London.

Europos socialinis tyrimas, 9-oji banga. (2018). 2.0 duomenų leidimas. (European Social Survey Round 9 Data (2018). Data file edition 2.0. NSD – Norwegian Centre for Research Data, Norway – Data Archive and distributor of ESS data for ESS ERIC.).

Jasso, G. (2017). Inequality in the Distribution of a Good is a Bad, and Inequality in the Distribution of a Bad is a Good. European Sociological Review, 33(4), 604–614.

OECD. (2015). In It Together: Why Less Inequality Benefits All. Paris: OECD Publishing.

Apie EST

Europos socialinis tyrimas – Europos mokslinių tyrimų infrastruktūros konsorciumas, EST EMTIK (angl. *European Social Survey European Research Infrastructure Consortium*, ESS ERIC) yra kas dvejus metus Europoje atliekama tarptautinė apklausa apie skirtingų šalių gyventojų požiūrius, įsitikinimus ir elgseną. 2001 m. pradėtame vykdyti tyrime jau dalyvavo daugiau nei 30 Europos šalių, o Lietuva įsijungė 2008 m. EST už inovacijas tarpkultūriniuose apklausų tyrimuose 2005 m. apdovanotas Europos Sąjungos Dekarto prizu ir yra kokybiškiausias socialinis tyrimas Europoje.

Pagrindiniai EST EMTIK tikslai:

- Apklausos būdu rinkti informaciją apie Europos socialinės struktūros, gyvenimo sąlygų ir nuostatų kaitą bei pateikti įžvalgas apie tai, kaip kinta Europos socialinis, politinis ir vertybinis paveikslas.
- Įgyvendinti ir skleisti aukščiausius metodologinius tarptautinių tyrimų standartus tokiose socialinių mokslų srityse kaip klausimynų kūrimas ir testavimas, atrankų sudarymas, duomenų rinkimas, paklaidų mažinimas ir klausimų patikimumo užtikrinimas.
- Sukurti nacionalinės pažangos rodiklius, kurie remtųsi tuo, kaip piliečiai suvokia ir vertina pagrindinius savo visuomenės bruožus.
- Skatinti ir rengti Europos socialinių mokslų tyrėjų kiekybinių lyginamųjų tyrimų ir duomenų analizės mokymus.
- Didinti duomenų apie socialinius pokyčius matomumą ir prieinamumą mokslininkams, politikos formuotojams ir visuomenei.

EST EMTIK duomenų rinkiniai šiuo metu apima daugiau nei 430 000 interviu, iš jų daugiau nei 11 500 atlikti Lietuvoje. Duomenys ir jų dokumentacija yra laisvai prieinami savarankiškiems tyrimams atlikti (www.europeansocialsurvey.org/data).

EST Lietuvoje
Lietuva į EST įsitraukė nuo 4-osios bangos 2008 m. ir yra tikroji EST EMTIK narė. Iki 2022 m. Lietuvoje bus įgyvendintos 7 tyrimo bangos. EST Lietuvoje įgyvendina Vytauto Didžiojo universitetas.

EST apklausa Lietuvoje įgyvendinama tiesioginio interviu būdu. Tyrimo imtis sudaroma griežtai tikimybiškai ir reprezentuoja 15 metų ir vyresnius Lietuvos namų ūkių gyventojus. Kiekvienoje tyrimo bangoje apklausiama daugiau nei 1600 respondentų.

EST klausimynas sudarytas iš trijų dalių:

- nuolatinio modulio, kartojamo vykdant kiekvienos bangos tyrimą, bei tęstinių klausimų, skirtų klausimyno kokybei patikrinti;
- dviejų kintančių modulių, tyrinėjančių tam tikras temas;
- apklausėjams skirto klausimyno.

Nuolatinio klausimyno modulio temos:

- Žiniasklaida ir socialinis pasitikėjimas
- Politika
- Subjektyvi gerovė, socialinė atskirtis, religija, tapatybė
- Socialinis demografinis profilis
- Žmogiškosios vertybės

Kintantys klausimyno moduliai, įgyvendinti Lietuvoje:

- Požiūriai į socialinę gerovę
- Diskriminacija dėl amžiaus
- Šeima, darbas ir gerovė
- Pasitikėjimas baudžiamuoju teisingumu
- Asmeninė ir socialinė gerovė
- Demokratijos suvokimas ir vertinimas
- Požiūriai į imigraciją
- Sveikatos socialinė nelygybė
- Požiūriai į klimato kaitą ir energetiką
- Teisingumas ir sąžiningumas
- Gyvenimo eiga

Europos socialinį tyrimą Lietuvoje įgyvendina Vytauto Didžiojo universiteto Socialinių mokslų fakultetas. Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerija yra nacionalinis atstovas EST EMTIK. Profesorius Algis Krupavičius yra EST EMTIK Generalinės Asamblėjos pirmininko pavaduotojas.

Lietuvos narystę EST EMTIK finansuoja Lietuvos mokslo taryba (Sutarties Nr. VS-3).

Leidinyje pristatomi autorių požiūriai ir jie nebūtinai sutampa su Europos socialinio tyrimo – Europos mokslinių tyrimų infrastruktūros konsorciumo požiūriais.

Redaktorė Auksė Gasperavičienė
Maketuotoja Inga Kalvaitytė

2020 12 02. Tiražas 150 egz. Užsakymo Nr. K20-136

Išleido
Vytauto Didžiojo universitetas
K. Donelaičio g. 58, LT-44248, Kaunas
www.vdu.lt | leidyba@vdu.lt

Spausdino
UAB „Vitae Litera“
Savanorių pr. 137, LT-44146, Kaunas
www.tuka.lt | info@tuka.lt

